

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Γνωρίζετε τὸν περίφημο ποιητὴ τοῦ «Κόρακα» καὶ τοῦ «Μαύρου Γάτου», τὸν ἀμερικανὸν Edgar Poe. Θὰ γνωρίζετε καὶ τὴ θεωρία του. Τὴ θεωρία του γιὰ τὴν ποιητικὴ τέχνη. Τί λογῆς τέχνη εἶναι ἡ ποιητικὴ, καὶ πῶς πρέπει νὰ εἶναι τὸ ποίημα γιὰ νὰ συγκινηθῇ.

Ὁ Πόε δὲν τὰ θέλει τὰ μεγάλα ποιήματα· ὁ λόγος, ἐννοεῖται, γιὰ τὸν ὄγκο τῶν ποιημάτων· τὰ μεγάλα, δηλαδὴ τὰ πολυστίχα, τὰ ἔργα τὰ διεξοδικά, καθὼς τὰ λέμε. Ποίημα ποῦ ἀπλώνεται σ' ἐπερισσὰ φύλλα, ποῦ ὀλόκληρο μπορεῖ νὰ γεμίσῃ βιβλίον ὀλόκληρο, ποῦ εἶναι σὰν ποταμιοῦ ξεχείλισμα' ἀπὸ στίχους, ποίημα, μ' ἓνα λόγο, μεγάλο, δὲν ὑπάρχει. Ποίηση ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ μᾶκρος ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι δυὸ πράγματ' ἀταιρίαστα. Τὸ ποίημα, γιὰ νὰ εἶναι ποίημα, πρέπει νὰ εἶναι σύντομο. Τὸ ἕνα γνώρισμα δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ χωρὶς τὸ ἄλλο.

Κ' ἐπειδὴ ἔμπορεῖ κανεὶς καλὰ καλὰ νὰ μὴν ξέρῃ ποῦ ἀρχίζει τὸ μᾶκρος καὶ ποῦ ἡ συντομία τελειώνει μέσα σ' ἓνα ποίημα, ὁ Πόε φροντίζει νὰ μᾶς τὴν ξεδιαλύσῃ καὶ τὴν ἀπορία μας αὐτή. Τὸ ποίημα δὲν πρέπει νὰ κρατᾷ πιὸ πολὺ ἀπὸ μισὴ ὥρα. Ὑστερον ἀπὸ τὸ σύνορον αὐτὸ τὸ χρονικὸ, ἡ φροντίδα, ποῦ μᾶς γεννάει τὸ ποίημα, ἀδυνατίζει· τὸ θερμοῦμετρο τοῦ ἐnthουσιασμοῦ ἀρχίζει καὶ κατεβαίνει.

Τὸ ποίημα εἶναι οἶστρος· τὸ ποίημα ἐρεθίζει· τὸ ποίημα φτερώνει τὴν ψυχὴν. Μὰ κάθε τέτοιο φτέρωμα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι περαστικό. Μὲ τὴν γοργάδα τῆς ἀστραπῆς ἢ μὲ τοῦ πουλιοῦ τὸ πέρασμα τραβᾷμε πρὸς τὰ αἰθέρια· μὰ δὲ χτίζουμε καὶ φωλιά σ' αὐτά. Ἀλλοίμονο κι ἀνίσως ἡ κούραση μᾶς πιάσῃ στὸν ὑπερφάνταστο δρόμο μας ἐκεῖ· ὅλο τὸ γαλάζιο τοῦρανοῦ μᾶς φέρνει τότε ναυτιᾶ.

Φέρνει καὶ παραδείγματα ὁ Πόε γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ πιὸ φανερὰ τὴν ιδέα του. Μᾶς φέρνει τὸν Ὅμηρον, μᾶς φέρνει τὸν Μίλτον, μᾶς φέρνει τὸν Σαίξπηρ.

Τὴν Ἰλιάδα, λέει, γιὰ νὰ τὴν τιμήσουμε καθὼς τῆς πρέπει, ἀνάγκη νὰ τὴν πάρουμε γιὰ μιὰ σειρὰ λυρικῶν κομματιῶν. Ἀλλοιῶτα, πρέπει νὰ δεχτοῦμε πῶς τὸ ὁμηρικὸν ἀριστούργημα στέκετ' ἐπάνω σὲ μισή, πρωτόγονην ιδέα τῆς Τέχνης.

Ἔτσι καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ δράματα τοῦ Σαίξπηρ. Ἡ ὁμορφιά τους τότε μόνον δείχνει ὅλη τῆς τὴ δύναμη, ὅταν ἐννοηθῇ σὰ μιὰν ἀλυσίδα, ποιημάτων μικροκάμων. Καὶ ξέρουμε πῶς ὀρισμένες σκηνές ἀπὸ τὰ σαιξπηρικὰ δράματα τίς πλέκουν ἀπανωτὰ σονέττα¹.

1. Ὡς πρὸς τὸ παράδειγμα τοῦ Σαίξπηρ, θυμοῦμαι πῶς τὸ φέρνει κι' αὐτὸ γιὰ ἐπιχειρημα, ἀλλὰ στὸ σημειωματάρι μου δὲν τὸ βρῖσκω. Τὸ ἀναφέρω καθὼς τὸ θυμῆθηκα. Πόσο πιστά, δὲν μπορῶ νὰ εἰπῶ.

Πάρτε τὸ «Χαμένο Παράδεισο» τοῦ Μίλτον. Καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ τότε μόνο θὰ τοῦ γλυτώσουμε τὴν ποιητικὴν ἀξίαν, ἔταν τὸ θεωρήσουμε μονάχα σὰ μιὰν ἀράδα σύντομων ποιημάτων, τὸ ἓν πίσω ἀπὸ τᾶλλο. Δηλαδή ἔταν τοῦ στερήσουμε τοῦ ποιήματος αὐτοῦ τὴν ἐνότητα. Καὶ τί εἶναι αὐτὸ ποῦ λέμε ἐνότητας; Εἶναι ἡ δύναμη ποῦ κάνει τὸ ποίημα νὰ εἶναι ἓνα· νὰ εἶναι δηλονότι κάποιον πλάσμα ἀκέρειον ὀργανικό· μ' ἓνα λόγο, τὸ ζῶον τοῦ Ἀριστοτέλη. Καὶ ὅπως θὰ τὸ ἔγραψεν ἓνας καθαρολόγος, κυνηγῶντας τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου ὅλο καὶ μὲ τὰ φηρημένα φιλοσοφικὰ καὶ κάπως ἑλληνοβαρβαρικὰ εἰς οἴης· «ἡ ἐνότης εἶναι ἡ ζωτικὴ ἀνγκαιότης παντός καλλιτεχνήματος.» Ποῦ θὰ πῆ πῶς ἓνα καλλιτεχνήμα δὲν γίνεται νὰ υπέρξη ἀνίσως καὶ δὲν εἶναι συνθεμένο ἁρμο-νικὰ καὶ ἀκέρειον, χωρὶς τίποτε περιττό ἢ παράτονον.

Γιατὶ κι ἀνίσως θελήσουμε νὰ θεωρήσουμε τὸ «Χαμένο Παράδεισο» σὰν ἓνα ποίημα, κακὸ θὰ τοῦ κάμουμε. Ὁ «Χαμένος Παράδεισος» δὲ διαβάζεται μονορούφι· γιατί θὰ μᾶς ρίχνη ἀπὸ τὴ συγκίνηση στὴν κούραση, κι ἀπὸ τὴ χαρὰ στὴν πλήξη ἴσως ἀπὸ τὰ ποιητικὰ κομμάτια ποῦ μᾶς ἀνυψώνουν, θάρχωνται τὰ κομμάτια τὰ πεζὰ ποῦ θὰ μᾶς ἐνοχλοῦν· γιατί δὲ θὰ μᾶς εἶναι βολετὸ σκονιὸ γαϊτάνι νὰ διαβάσουμε στίχους καὶ στίχους, ὦρες καὶ ὦρες, ἅς εἶναι κι ἀπὸ τὸ Μίλτονα. Ἐνῶ ἂν ἀρχίζαμε τὸ διάβασμά μᾶς ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ κομμάτια ἐκεῖνα ποῦ χτὲς μᾶς φάνηκαν πεζὰ καὶ κούραστικά, τὰ ἴδια τὰ κομμάτια αὐτὰ σήμερον θὰ μᾶς φαίνονταν ἀξιοθαύμαστα. Τὸ συμπέρασμα εἶναι πῶς κ' ἐδῶ δὲ φτάνει ἡ οὐσία τοῦ ἔργου· φτάνει τὸ μάκρος του.

Ὅμως ὁ Πόε, θέλοντας τὴ συντομία γιὰ σημάδι ἀνγκαιότητος τοῦ τραγουδιοῦ, δὲν ξεχνιέται τόσο πολὺ ὅσο ποῦ νὰ πιστέψη πῶς φτάν' ἡ συντομία γιὰ νὰ ζῆση ἓνα ποίημα.

Τὸ ποίημα, μᾶς λέει πάλι, μπορεῖ νὰ εἶνε μικρὸ καὶ νὰ μὴν εἶναι καλὸ. *Συντομία ποῦ δὲν ἔχει τὸν τόπο της*, δὲν ταιριάζει· ξεπέφτει τότε τὸ ποίημα· γίνετ' ἐπίγραμμα. Παρὰ πολὺ σύντομο ποίημα μπορεῖ κάποτε νὰ προξενήσῃ ζωηρὴν ἐντύπωση, μὰ ποτὲ δὲν προξενεῖ ἐντύπωση βαθειὰ καὶ συγκρατητὴ. Ἡ βοῦλλα πρέπει νὰ πατήσῃ ἀρκετὰ τὸ κερί γιὰ νὰ τυπωθῇ καθαρά. Ὁ Beranger ἔγραψε λογιᾶς τραγούδια ἐξυπνα καὶ πικάντικα, μὰ πάρα πολὺ ἑλαφρὰ γιὰ νὰ πομείνουν βαθιὰ στὴν καινὴ προσοχή.

Αὐτὴ, ἀπάνω κάτω, ἡ θεωρία τοῦ περίφημου ποιητῆ. Ἄκρις μέσες τὴν ἐσημείωσα· ἐδῶ κ' ἐκεῖ τὴν παράστη· ἀναλυτικώτερα, γιὰ νὰ τὴν βάλω στὸ νοῦ πῶς καθαρά. Τὸ ἔργο τοῦ Πόε εἶνε ἡ ἴδια ἡ θεωρία αὐτὴ βλαμμένη σὲ πράξη. Καὶ βέβαια μιὰ ἀφορμὴ ποῦ μᾶς δείχνει τόσο διαλεχτὴ τὴν τέχνην τοῦ ἀγγλαμερικανοῦ λογοτέχνη καὶ ποῦ μᾶς ἀφήνει τόσο ἐξαιρετικὰ συγκινημένους ἀπὸ τὴ γνωριμία τῆς τέχνης αὐτῆς, εἶναι καὶ τὸ ταιριάσμα μὲ τὴ θεωρίαν του. Τῆς θεωρίας αὐτῆς σὲ ὅ,τι ἔχει μέσα της ἀληθινὸ· ὄχι σὲ ὅ,τι μέσα της κρύβει ψεύτικο.

Ἄς συγχωρηθῆ σ' ἓναν ἄλλο ποιητή, ρωμιό ποιητή, ποῦ δὲν εἶναι διόλου περίφημος, καὶ δὲ φτάνει τ'ἀνάστημά του τὸ ὕψος τοῦ πρώτου, ἄς τοῦ συγχωρηθῆ νὰ μὴ συμφωνήσῃ ὅπωςδῆποτε μὲ τὴν ἰδέα ποῦ μᾶς ἔρριξεν, ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια, μὲ τόσῃν ἀπλότῃ, μὲ τόσῃν πίστῃ, μὲ τόσῃν δύναμει, ἂν θέλετε, ὁ Πόε.

Βέβαια· καθὼς εἶπεν ὁ Ρενάν, «τὰ ὄνειρα ὅλων τῶν σοφῶν κρούβουνε πάντα μιὰ μερίδα ἀλήθειας.» Ὑπάρχει ἡ μερίδα αὐτὴ στὴ θεωρία τοῦ Πόε· μὰ ὑπάρχει, κατὰ τὴ γνώμη μου, καὶ ἡ πλάνη, σὲ δόσῃ μεγαλύτερη.

Γυρίστε πρὸς τὴν Ἱστορία. Τί βλέπετε; Ὅλα τὰ ποιήματα ποῦ ἀψήφησαν τῶν καιρῶν τῆς τριχυμίας, ποῦ κέρδισαν τὴν Ἰθνασσία, καὶ περνοῦνε καὶ στέκονται, τῶν αἰῶνων ἀναγαλλιάσματα. Καὶ ποιά εἰν' αὐτά; Εἶναι τὰ μεγάλα παιήματα. Μεγάλα καὶ στὸ εἶδος τους καὶ στὸν ὄγκο τους. Καὶ στὴν ποιότητα καὶ στὴν ποσότητα. Ἠθικὸ καὶ σωματικὸ μέγεθος μαζί. Τὰ μεγάλα ποιήματα. Ἐκεῖνα ἴσα ἴσα ποῦ τὰ καταδικάζει ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀνεξέταστα ἡ θεωρία τοῦ Πόε. Ἐκεῖνα, ποῦ ἔταν παίρνη νὰ τὰ θεωρήσῃ γιὰ γάβγη σ' ἓνα ἐκ τῶν ὑστέρων συμπέρασμα, τὰ φάχνει σὰν κάπως βιαστικά καὶ σὰν κάπως ἀπρόσεχτα.

Τί νὰ πρωτοθυμηθῶ; Σημειῶνω ὅσα μοῦ ἔρχονται στὴν ἄκρη τῆς πένας μου. Ποιά εἶναι τὰ ποιήματα ποῦ προσκυνοῦν οἱ αἰῶνες; καὶ ποιοὶ τάχα οἱ τράγου-διστάδες οἱ ξεχωριστοί, οἱ τεράστιοι, ποῦ στέκονται στὴν κορφή καὶ ποῦ ψηλότερα δείχνουν ἀπὸ τοὺς ὁμότεχνους τοὺς ἄλλους, εἴτε τῆς πατρίδας ποῦ τοὺς γέννησε, εἴτε τοῦ κόσμου ὁλόκερου; Καὶ ποιά τὰ ποιήματα ποῦ μένουν ὡς τὰ πλέον σημαντικά;

Νὰ ὁ Ὅμηρος μὲ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσεια. Νὰ ὁ Βιργίλιος μὲ τὴν Αἰνείαδα του καὶ μὲ τὰ Γεωργικά του. Νὰ ὁ Λουκρήτιος μὲ τὸ ἀθάνατο κοσμολογικὸ τραγούδι του. Νὰ ὁ Λουκανὸς μὲ τὴ «Φαρσαλιάδα» του. Νὰ ὁ Δάντης μὲ τὴ θεία «Κωμωδία» του. Νὰ ὁ πορτογάλος Κάμοενς μὲ τὴ «Λυσιτανιαάδα» του, ποῦ τ'ἀναγνωρίζ' ἡ κριτικὴ ὡς ἓν' ἀπὸ τὰ πιὸ χλωρὰ βλαστάρια τῆς ἐπικῆς μεγαλοφυΐας. Νὰ ὁ Τάσσος μὲ τὴν «Λυτρωμένη του Ἱερουσαλήμ», νὰ ὁ Ἀριστοτὸς μὲ τὸν «Ρολάνδο» του. Καὶ νὰ ὁ Κλόφτωκ μὲ τὴ «Μεσσιάδα». Περιορίζομαι στὰ πασίγνωστα καὶ στὰ πιὸ μεγαλόπνοα κελαιδήματα τοῦ περασμένου καιροῦ. Κατὰ μέρος ἀφήνω ποιητῶν, ποῦ τὰ πρωτεῖα δὲ χαίρονται στοὺς καιροὺς ἀνάμεσα, ὅσο κι' ἂν τὰ χαρήκανε στὴ δική τους τὴν ἐποχὴ, λησμονημένα τῶρα μεγαλόσωμα πλάσματα, ποῦ εἶταν ἄλλοτε τῆς δόξας τους τὰ περγαμηνά.

Ἄν ὑπάρχη ἐποχὴ ποῦ παρουσιάζεται ἡ Ποίηση μὲ φωνὴν πιὸ βυθυσμένη, μὲ φτερά· πιὸ πολὺ καμωμένα γιὰ τὰ πιὸ ψηλὰ πετάγματα, εἶναι ἡ ἐποχὴ ἡ δικὴ μας· καὶ ξεχωριστὰ ἡ ἐποχὴ ποῦ μπορούμε νὰ εἰποῦμε πῶς μὲς περάσε καὶ δὲν πέρασεν· ὁ δέκατος ἔνατος αἰῶνας δηλονότι, ποῦ στέκεται τόσο μακριὰ μας ὥστε νὰ τὸν ἀγναντεύουμε σὰ ζωγραφικὰ ὄνειροφάνταστη μὲς' τὰ βυθιὰ τῶν ὀριζόντων καὶ τόσο κοντὰ μας ἀκόμα, ὥστε νὰ ζοῦμε μὲ τὴ ζωὴ του, νὰ

μᾶς ζεσταίν' ἢ πνοή του ἀκόμα, καὶ νὰ τὸνκαμαρώνουμε σὰν κάτι ζωντανὸ καὶ τωρινό.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς ὅσο μέσα τραβᾶμε στὸν αἰῶνα ποῦ τελευταία πέρασε, κι ὅσο σιμῶνουμε στοὺς καιροὺς μας, τόσο τὸ ζετύλιγμα τῆς ποιητικῆς τέχνης, τὸ ἀγάλια ἀγάλια καὶ λίγο λίγο ξεχώρισμα καὶ τὸ ξεδιάλεγμα τῆς ἀπὸ τὰ ἄλλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, μὲ τὰ ὁποῖα σὲ χρόνους ἀρχαιότερους πιὸ εὐκολ' ἀνακατῶνταν, καὶ πιὸ ἀλογάριαστα ταίριαζε, τὴν ἐλαγάρισε τὴν Ποιητικὴ Τέχνη, τὴν ἔκαμε πιὸ λεπτή, μὰ καὶ πιὸ βαθειά, τὴν ἔκανε νὰ πικρῆ λιγότερο τύπο, κατὰ γενικὸ κκνόνα, μὰ καὶ νὰ κρύβῃ στὸ τύπον αὐτὸ τὸν πλέον στενὸ, μιὰ οὐσία πιὸ πυκνὴ καὶ πιὸ καθάρια. Εἶναι ἀλήθεια πῶς στῆς νεώτερης καὶ στῆς σημερινῆς ποιητικῆς τέχνης τὰ γεννήματα μπορεῖ νὰ ταιριάσῃ ἢ ζωγραφιὰ ποῦ ἔκανε γιὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς πατρίδας του ἕνας μεγάλος φιλόσοφος· ἐκεῖ ποῦ θέλει νὰ μᾶς τὰ παραστήσῃ τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐκεῖνα γεμῆτα ἀπὸ μιὰ παράσταση σιωπηλῆν, ἄς τὴν ποῦμε, καί, καλὰ καλὰ, συμβολικὴ παράσταση ποῦ δὲν δηλώνει καθαρὰ καὶ ὀλοκληρωτικὰ τὴ σκέψη, μὰ ἕνα σημάδι μονάχα, κ' ἔναν ἴσκιό τῆς σκέψης· τραγούδια ποῦ τὸ αἶσθημα βαθὺ κρύβεται συγκεντρωμένον μέσα τους, καὶ ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ προβάλῃ ἔξω καὶ νὰ ξεχυθῇ. Ἔτσι καὶ ἡ νεώτερη ποίηση· ἔτσι καὶ ἡ ποίηση πολλές φορές, ἀρχαία ἢ νέα, ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ κι ἀπὸ τὴ δύση κι ἀπὸ τὸ βορρῆ μᾶς παρουσιάζεται. Σὰ μιὰ ψυχὴ ὅλη συγκίνηση καὶ ἰδέα ὅλη, ποῦ ζωηρὰ κι ἀνίσως φκίνεται πῶς τὸ λαχταρεῖ, δὲν τῆς εἶναι βολετὸ νὰ μιλήσῃ παρὰ μὲ σύντομα καὶ ἀπότομα καὶ κομματιαστὰ ξεφωνητά· ὥστόσο ἀρκετὰ γιὰ νὰ μᾶς φανερώσουν ὅλο τὸ βάθος τοῦ καημοῦ τῆς.

Καὶ τὸ γνώρισμα τοῦτο τῆς ποιητικῆς τέχνης, ἐν ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ, ρίχνει κάπως κάποιον δίκιο καὶ στὴ θεωρία ποῦ θέλει καὶ καλὰ νὰ μᾶς ἀράξῃ μέσα στὸ νοῦ σὰ μιὰν ἀλήθεια ἀπόλυτη ὁ Πόε, καὶ στὸν ὄρισμό ποῦ δίνει, στὴν ἴδια του μελέτη μέσα, καὶ γενικώτατα, τῆς Μουσικῆς. Λέει πῶς ἐκεῖνο ποῦ ἀγωνίζεται ἡ ψυχὴ νὰ φτάσῃ ἔταν ὁ ποιητικὸς οἶστρος τὴν κατέχῃ, δηλαδὴ νὰ πλάσῃ τὴν Ὁμομορφιὰ τὴν ὑπέροχη, τοῦτο ἴσα ἴσα τὸ μέγα ἀντικείμενον ἡ ψυχὴ πηγάινει καὶ τὸ φέρνει πιὸ κοντὰ τῆς μὲ τὴ δύναμη τῆς Μουσικῆς.

Τὰ ἴδια τὰ ποιήματα τοῦ Πόε εἶναι σφραγισμένα, καθὼς εἶπαμε, μὲ τὸ γνώρισμα τοῦτο τὸ σημαντικό. Μὰ τί εἶναι καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Πόε ἀκόμα, μπροστὰ εἰς τὴν Μοῦσα τὴν καθολικὴν καὶ τὴν πολύτροπην; Πρωτέα κάποιος ἀπὸ τοὺς πκλιοὺς βάρφτισε τὸ Σαίξπηρ γιὰ τὴν τεράστια δύναμη τῆς φαντασίας του νὰ χώνεται στὰ πάντα, καὶ στὰ πάντα νὰ μεταμορφώνεται. Ἐνας Πρωτέας εἶναι καὶ ἡ ποιητικὴ τέχνη, καὶ πολὺ σωστὰ τώρα τελευταία σ' ἕνα πρόλογο νέων καλτέχνων στίχων κάποιος νέος κριτικὸς, καὶ μ' ὅλη του τὴ χρησιμοδοτικὴ καὶ κάπως βαρβαρόγλωσση σκοτεινάδα, πρωτεόμορφα τὰ εἶπε «τὰ παιδιὰ τῆς φυσιολογικῆς, καθὼς τὰ θέλει, καλλιτεχνικῆς γεννήσεως».

Ὅμως τὰ πρόσωπα τοῦ ἀλλάζει, κατὰ τὴν περίστασιν, ἡ Μοῦσα δὲν εἶναι ὅμοια σπουδαῖα καὶ τῆς πρώτης ἀνάγκης ὅλα γιὰ τὴ ζωὴ της.

Τὸ γνῶρισμα τοῦτο, τοῦ παραπάνω εἶπαμε, τῆς ποιητικῆς τέχνης, τῆς συγκεντρωμένης μέσῃ της, τὸ γνῶρισμα τοῦ φέρνει πρὸς τὰ σύντομα καὶ τὰ ἀπτότομα καὶ τὰ κομματιαστὰ ξεφωνητὰ, εἶν' ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ· μὰ δὲν εἶναι τὸ μοναχικὸ της γνῶρισμα, οὔτε καὶ τὸ περισσότερον ἀπ' ὅλα σημαντικόν.

Ποιητικὰ καλλιτεχνήματα δὲν εἶναι ἐκεῖνα μόνο τὰ διπλοτυλιμένα σὰ ζῆλια-ρικὰ μέσα σ' ἓνα δυσκολομίλητον αἶσθημα, καὶ τοῦ εἶναι τόσο ἀμίλητα, ὅσο τοῦ φίνονται καὶ σκοτεινά. Ποιητικὰ καλλιτεχνήματα εἶναι καὶ τὰ διάπλατα ἀπλωμένα μέσα σὲ μιὰν εὐγλωττία παθητικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἀκράτητη καὶ ἀσώπαστη τοῦ πολλές φορές τὴν κάνει τὴν ποιητικὴ δύσκολα νὰ ξεχωρίζῃ ἀπὸ τὴ ρητορικὴ. Ρώτησε γιὰ τὰ πρῶτα τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ ψυχὴ. Ρώτησε γιὰ τὰ δευτέρα τὴν ψυχὴ τὴν ἑλληνολατινικὴ. Μὰ μὴ νομίσης πῶς τὰ πρῶτα πάντα βρίσκονται καὶ μόνο στοὺς ἀπογόνους τῶν Τευτόνων καὶ τῶν Βαράγγων· μῆτε πῶς τὰ δευτέρα τὰ χαίρονται ἀποκλειστικὰ οἱ Πίνδαροι καὶ οἱ Βιργίλιοι. Θὰ λαχταρίσης μέσα στὸν Δισχύλον ἀπὸ μιὰ πνοὴ Σαιξπηρικὴ, καὶ σὲ κάποια βάρβαρα κάστρα κυκλώπεια θὰ σὲ ὀδηγήσῃ τοῦ πρωτοῦψώθηκν σὲ μιὰ πρωτόγονη Ἀνατολή. Κ' ἐκεῖνος τοῦ σὲ ξάφνισε μὲ τὸν «ἑφτασφράγιστο Φάουστ» εἶναι ὁ ἴδιος τοῦ πλαστούργησε τὸν «Ἑρμάννο καὶ τὴ Δωροθέα» καὶ τὴ «Ἐλεγκεῖς τὶς ρωμαϊκῆς.» Ἡ καὶ πολλές φορές τὸ ἴδιον τὸ ποίημα εἶναι σφραγισμένο μὲ τὶς δυὸ μαζὶ σφραγίδες τοῦ μουσικοῦ συμβολισμοῦ, καὶ τοῦ λυρισμοῦ τοῦ ζωγραφικοῦ.

Κι αὐτὰ τὰ ποιήματα εἶναι τὰ πλασμένα ποιήματα καὶ τὰ δημιουργικὰ μαζὶ, μπροστὰ στὰ ἄλλα τοῦ εἶναι ἔτσι σὰ ριμμένα, ὅσο κι ἂν εἶναι γοητευτικὸ τὸ ριζιμὸς τους. Κι αὐτὰ εἶναι τὰ μεγάλα ποιήματα, τὰ ποιήματα τοῦ τόσο δογματικὰ καὶ τόσο αὐθαίρετα τὰ διώχνει ἀπὸ τὴν πολιτεία του ὁ ἀμερικανὸς ποιητής. Ὅταν εἶναι στὴν ἐντέλεια δεμένα, τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ μεγαλεῖο τους· καὶ τὰ μεγάλα ποιήματα εἶν' ἐκεῖνα τοῦ ἀψηφοῦν τοὺς αἰῶνες καὶ τοῦ κρατᾶνε ἀσάλευτα τὴν κορφή μέσα στὴν ἱεραρχία τῆς Τέχνης ἀπὸ τὸν παλιὸ καιρὸν ἴσα μὲ τώρα.

Γιατὶ δὲ φτάνει μόνο ὁ λυρισμὸς τοῦ πλοῦσια χύνεται γιὰ ν' ἐνεβάσῃ τὸ ἔργο στὴν κορφή· χρειάζεται κ' ἓνα χτίσιμο. Τὸ αἶσθημα σκορπίζει· ἡ φαντασία χτίζει. Τὰ πρότυπ' ἀριστουργήματα γίνονται μαζὶ μὲ τὸ δούλεμα τῆς καρδιᾶς καὶ τῆς φαντασίας· ἡ πρώτη κουβαλάει τὸ ὕλικόν· ἡ δευτέρη εἶναι ἡ οἰκοδόμος. Καὶ ὁ Πόε φαίνεται σὰ νὰ λησμονᾷ πῶς τὸ ποιητικὸ καλλιτεχνήμα δὲν εἶναι μόνο ἑνὸς ὄνειρου γοργοφτέρωμα καὶ θάμπωμα μιᾶς ἀστραπῆς καὶ μιᾶς μουσικῆς ἀναστένασμα, μὰ σύμφωνα μὲ τὸν πιὸ ἀρρενωπὸ προορισμὸ του καὶ τὸν πλέον εὐεργετικόν, εἶναι ναὸς, καὶ κάστρο καὶ πολιτεία καὶ παλάτι, καὶ γύρισμα μέσα σὲ χωρίσματα πολυδαίδαλα καὶ σὲ τρίκλινα μυθικά, καὶ ἀνέβασμα πρὸς δυσκολοπά-

τητες κορφές. Γύρισμα και άνεθασμα πού όσο τὰ δοκιμάζεις, κι όσο τὰ γυρίζεις κι όσο τάνεβαίνεις, τόσο τὰ λαχταράς και τόσο δέν τὰ χορταίνεις, και τόσο θέλεις μέσα εκεί νά βρίσκεσαι, χωρίς νά βρίσκης τέλος. Τόσο τὸ χειρότερο γιά σέ κι ἂν τρέμης νά τὰ σιμώσης, κι ἂν γλήγωρα χορταίνης μέσθ εκεί, κι ἂν εύκολα ἐπάνω ἐκεῖ κουράζεσαι.

Και νά γιατί, και δίχως νά τὰ ἐξαρτήσης ἀπὸ τὴ δημοτικότητα και δίχως νά λογαριάσης καλὰ καλὰ τοῦ κόσμου τὴν ἀγάπη πρὸς ἐκεῖνα και τὴν ἀληθινὴ τὴ γνωριμιὰ πού πλέκει ὁ κόσμος μ' ἐκεῖνα, μᾶς φτάνει ὁ θρησκευτικὸς ὁ σεβασμὸς πού μᾶς κυριεύει ἀγνάντια τους, ἀκόμα κι ὅταν πιὸ πολὺ τὰ τρέμουμε παρ' ὅσο τὰγαποῦμε, ἀκόμα κι ὅταν μακριάθε τὰ γνάντευουμε, ἀνήμποροι νά διαβοῦμε τὸ κατῶφλι τους κι ἀπὸ κοντήτερη νά τὰ ψάξουμε.

Και νά γιατί στὸν αἰῶνα πού τελευταῖα μᾶς πέρασε και στὸν αἰῶνα πού ἀκόμα στὴν ἀρχὴ του βρίσκεται, ὅσο κι ἂν ἔδειξεν ἐντονώτερα ἢ Ποιητικὴ τέχνη πῶς εἶναι ὁ λόγος ἔχι ὁ ὑγρὸς κι ὁ ἀνοιχτός, ἀλλὰ ὁ λόγος ὁ ἀποκρυσταλλωμένος κι ὁ συμμαζωχτός, τὰ ποιητικὰ τὰριστουρηγήματα εἶναι πάντα τὰ ποιήματα τὰ μεγάλα. Τὸ ἔργο πού λογαριάζεται πιὸ πολὺ στὴν ὅλην ἐργασία τοῦ ποιητῆ εἶναι τὸ ποίημα τὸ μεγάλο. Τὸ ποίημα τὸ δεμένο και τὸ χτισμένο και τὸ συνθεμένο και τὸ ὀργανικὰ πλάσμένο, πού δέν εἶναι μοναχὰ ριμμένο, χυμένο ἀπιθωμένο πού ὑψώνεται διπλοθεμέλιωτο· κ' ἐκεῖ πού εἶναι στὰ μέρη του κρουστά ὑφασμένο και συμμαζωχτό, πάντα πιάνει πλατὺ τόπο και ὄγκος εἶναι πού ἐπιβάλλεται.

Τί ἔργο μᾶς διαλαλεῖ τὸ ὕψος τοῦ Γκαίτε ; ὁ «Φάουστ». Γιά μερικοὺς ὁ «Ερμάννος και ἡ Δωροθέα» εἶναι τὸ μόνο ποίημα στὴ νεώτερη λογοτεχνία πού μετριεῖται μὲ τὴ χάρη τῆς Ὀδύσειας. Ἀπλῶς ἐξακολουθῶ νάναφέρω σκόρπια και ὅπως ὅπως, γιατί καιρὸ δέν ἔχω νά σταματῶ. Νά ὁ ἄλλος «Φάουστ» τοῦ Λενάου. Νά τὸ «Τραγοῦδι τῆς Καμπάνας» τοῦ Σίλλερ. Νά ὁ «Ἀχασθῆρος» τοῦ Χάμερλιγκ. Νά ὁ «Μανφρέδος», ὁ «Καίν», ὁ «Δὸν Ζουάν», ὅλα σχεδὸν τὰ ποιήματα τοῦ Μπάυρον. Νά ὁ «Ἀλάστορας», ὁ «Προμηθέας», τὸ «Ἐπιψυχίδιον», ὅλα σχεδὸν τοῦ Σέλλεϋ. Νά τὸ «Πέσιμον ἐνὸς ἀγγέλου» τοῦ Λαμαρτίνου. Νά ὁ «Σάτυρος», ὁ «Θεός», τὸ «Τέλος τοῦ Σατανᾶ» τοῦ Οὐγκώ. Νά ὁ «Ὀνέγη» τοῦ Πούσκιν, κι ὁ «Δαίμονας» τοῦ Λέρμοντοφ. Νά ἡ «Μιρέγια» τοῦ Μιστράλ. Νά τοῦ Λεκόντ Δελίλ ὁ «Καίν» και σχεδὸν ὅλα τὰξιοθαύμαστα βαρβαρικὰ κι ἀρχαϊκὰ. Και τοῦ Σουλλὺ Πρυντόμ ἡ «Δικαιοσύνη». Και τοῦ ἰσπανοῦ Καμπεαμόρ «Τὸ παγκόσμιο δρᾶμα». Και τοῦ καταλάνου Βαλαμπρέγ ἡ «Ἀτλαντίδα». Και τοῦ πορτογάλου Βράγα «Ἡ ἐποποιία τοῦ ἀνθρώπινου γένους». Και τοῦ Κῆτς ὁ «Ἐνδυμίωνας». Και τοῦ Ροβέρτου Μπράουνιγγ ὅλα σχεδὸν τὰ γιγάντεια. Και τοῦ Οὐίτμαν τὰ ἀπέρχντα. Και τοῦ Σόεμπορν τὸ «Laus Venetis» και τῆς Ἑλισάβετ Μπράουνιγγ ἡ «Aurora Leigh», τὸ ἔργο πού τῶνό-

μασεν ὁ Ταῖν «Ἐποποιία τῆς νεώτερης ψυχῆς». Καὶ τοῦ Φώσκολου οἱ «Τάφοι», καὶ τοῦ Ραπιζάρδη τὰ συνθέματα καὶ τοῦ Δανούντσιο τὰ «Ἐγκώμια», καὶ τοῦ Ἑρρίκου Ρενιέ «Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ Σειρήνα». Καὶ τοῦ Σολωμοῦ ὁ «Ἕγμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν», ὁ «Λάμπρος, οἱ «Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι», ὁ «Κρητικός», ὁ «Νικηφόρος Βρυέννιος», τί ἄλλο εἶναι παρὰ παλάτια καλοθεμέλιωτα πλατιά τοῦ δὲν πρόσφασαν νὰ χτιστοῦν; Καὶ τοῦ Βαλαωρίτη ἡ «Φροσύνη» καὶ ὁ «Φωτεινός» καὶ ὁ «Διάκος», καὶ τοῦ Μαρκοῦ ὁ «Ὀρκος». Κι ὁ «Ἐρωτόκριτος».

Κηὶ μήτε ποῦ εἶναι τόσο καλοδιάλεχτα τὰ παραδείγματα τοῦ Πόε γιὰ τὸ νόημα τῶν μεγάλων ποιημάτων.

Μισὰ καὶ ἀβασάνιστα θὰ κρίνη τὴν Ἰλιάδα ὅποιος δὲ θὰ ἰδῇ μέσα στοὺς στίχους τῆς παρὰ μίαν ἀλυσίδα λυρικῶν τραγουδιῶν. Εἶναι βέβαια κάτι πολὺ πρὸ ἀντικειμενικὸν ἀπὸ ἕναν ὕμνον τοῦ Πινδάρου, καὶ πρὸ περίπλοκα οἰκονομημένον ἀπὸ ἕναν ὕμνον τῶν κυκλικῶν. Βέβαια ὅπου ὑπάρχει μιὰ κάποια ὁρμή, ἕνα κάποιο φτέρωμα τοῦ ἐγὼ πρὸς ὅ,τι τραβάει πέρα ἀπὸ τὰ ὕλικά καὶ τὰ ἐπίγεια, ὑπάρχει λυρισμός. Δὲν ξέρω ἂν τέτοιας λογῆς κάλλος βρῖσκεται μέσα στὸν ἥρωικό μαζί καὶ τὸ γαληνότατο πραγματισμὸ τῆς Ἰλιάδας. Κι ἂν κάπου βρῖσκεται, δὲν εἶναι αὐτὸ ποῦ τὴν ξεχωρίζει. Τὴν ξεχωρίζει ἡ ὁμορφιὰ ἢ ἐπική, κάτι τι συγκρατητὸ καὶ κοσμοκρατικὸ καὶ ἀπλωτὸ καὶ ἐξωτερικὸ καὶ στέρσο, κάτι τι ποῦ πολὺ διαφέρει ἀπὸ τὴ λυρικὴ μέθη. Κ' εἶναι μαζί κ' ἕνα μυθιστόρημα ἢ Ἰλιάδα, μὲ ἀρχὴ καὶ μέση καὶ τέλος. Κάτι ποῦ δὲ συγγενεῦει καὶ πολὺ μὲ τὰ λυρικά κομμάτια τοῦ Πόε.

Ὡς πρὸς τὸ Μίλτονα, νομίζω πῶς ἂν φέρνη σιμὰ στὴ χαρὰ καὶ σιμὰ στὴ συγκίνηση κάποια κούραση καὶ κάποια πλήξη, δὲ φταίει τὸ μακρὸς ποῦ ἔχει τὸ ποίημα· φταίει ὁ ποιητὴς ποῦ μὲ ὅλη του τὴν ὑψηλὴ διάνοια δὲν κατώρθωσε ἢ δὲ θέλησε νὰ σπείρῃ παντοῦ στὸ ἔργο του ὅμοια τὴ λάμψη καὶ τὴ ζωή, κ' ἔχει ἀνάμεσα σὲ μέρη ποῦ σὲ συναρπάζουν καὶ σὲ δένουν, σὰν τὰ μέρη ποῦ παρουσιάζεται καὶ μιλεῖ κ' ἐνεργεῖ ὁ Σατανᾶς, μέρη ἄλλα, κ' ἕως τὰ πρὸ πολλὰ, ποῦ δὲν τονώνουν τόσο τὴν ψυχὴ, καὶ ἔχουν κάποια δύναμη πρὸ πολλοῦ ἀποκοιμιστική. Σπείρε παντοῦ μέσα στὸ ποίημα τοῦ Μίλτον ὅλη τὴν ἐνέργεια καὶ ὅλη τὴν καταραμένη γοητεία τοῦ Ἐωσφόρου, κάμετ' ὅλο σὰν ἕνα εἶδος «Καῖν» τοῦ Μπάυρον ἢ τοῦ Λεκόντ Δελίλ, καὶ θὰ ἰδῆς τότε πῶς «Ὁ Χαμένος Παράδεισος» καὶ ἂν ἀκόμη τοῦ ἀγατίσης τοὺς στίχους του, δὲ θὰ σὲ κουράζῃ πιά. Ἔχει καὶ ἡ Γαλλικὴ φιλολογία τὸ «Χαμένο τῆς Παράδεισο», μικρότερο πάντα, μὰ πολὺστίχον ἀρκετά. Ὡστε νὰ μπορῇ νὰ τοῦ ταιριάσῃ ἢ θεωρίᾳ τοῦ Πόε. Εἶναι ἡ «Ἐλοὰ» τοῦ Ἀλφρέδου Βινύ. Ποιὸς ποτέ, φτάνει νὰ νοιώθῃ κάτι ἀπὸ τὴ χάρη τὴν ποιητικὴν, δὲ θὰ τὴν ἀπολάβῃ, ἀπὸ τὸν πρῶτον ὡς τὸ στερεὸ τὸ στίχο μὲ μιᾶς, ὄχι σὰ λογῆς κομμάτια, μὰ σὰν ἕνα κομμάτι ποῦ θὰ ἤθελε νὰ εἶναι ἄλλο τόσο γιὰ νὰ τὸ ρουφήσῃ μὲ ἄλλη τόσην εὐχαρίστηση;

“Όσο για τὸ Σαίξπηρ, βέβαια στὰ δρχιμτὰ του βροντᾶει κι ἀστράφτει περὶσσότερος ὁ λυρισμός, ὅπως κκι στὴν ἀρχαία τραγωδία, ὅπως πκντοῦ στὰ μεγαλονόητα δρχιματα ποῦ εἶνκι μαζί κκι ποιήματα μεγαλονόητα. “Όμως πολὺ παράξενος, ἢ πολὺ ἀκαμάτης θὰ εἶν' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ποῦ θὰ μελετήσῃ τὸ Σαίξπηρ μόνο κκι μόνο για νὰ ποτίσῃ τὸ νοῦ του μὲ κάποιες λυρικές μελωδίες, κκι ὄχι για νὰ τὸν κολυμπήσῃ τὸ νοῦ του μέσα στὸ κατάβαθο πέλαγο τῆς δραματικῆς συμφωνίας. Σκύφτει κανεὶς για νὰ πάρῃ, μέσα στὸ πέλαγος ἐκεῖνο, τοῦ κόσμου ἓνα καθρέφτισμα μ' ὅλες του τὶς ὄψεις. Μὲ τὴ θεωρία τῶν λυρικῶν κομματιῶν δὲν τὸν ἐξηγεῖς· τὸν κπεξηγεῖς, κκι, ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ ! τὸν κπερφεῖς τῶν μεγάλων ποιημάτων τὸν πλάστη.

“Ἐπειτα πῶς θὰ χωρέσῃ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ Πόε ὄχι μονάχα στοῦ Σαίξπηρ τὴν τέχνη, ἀλλὰ σὲ ὅλη τὴν ποίησῃ τὴν δρχιμτικὴ ἀπὸ τὸ Σοφοκλῆ ὡς τὸ Γριλλπάτνερ κκι ὡς τὸ Μάιτσερλιγκ. Στὴν ποίησῃ τὴν πιὸ σύνθετῃ κκι πλέον ὀργανικὰ κκαμωμένη, κκι για αὐτὸ κκι τὴν πλέον διεξοδική, ποῦ τὸ κομματιαστὸ κκι τὸ σκόρπιο ἔχει νὰ κκῆμῃ πολὺ πιὸ λίγο, ποῦ δὲ ζῆ κπαρὰ μὲ τὴν ἐνόητῃ, στὴν τέχνη τὴν πιὸ μεγάλη στὸ εἶδος κκι στὸ μᾶκρος ;

Καὶ ὄχι μονάχα τὰ μεγάλα ποιήματα ὅταν εἶνκι τέλει, εἶνκι τὰ πιὸ δημιουργικά, τὰ πιὸ οὐσιαστικά, τὰ πιὸ σπουδαῖα τῆς τέχνης τῆς ποιητικῆς, κκι για αὐτὸ τὰ κκατ' ἐξοχὴν ἀκουτμένε κκι τὰ θήνατα, μὰ κκι κκατὶ ἄλλο ἀκόμα. Ἐκεῖν' ἀπὸ τὰ σύντομα ποιήματα στὸ ἔργο τοῦ λογοτέχνη πιὸ πολὺ λογαριάζονται, ποῦ ὅλα μαζί κκάνουν ἓνα μεγάλο ποίημα. Ἐκεῖνος ὁ ποιητὴς περισσότερον ἀξίζει ποῦ τὰ διάφορα μικροτεχνήματα του μποροῦνε κκι νοοῦνται σάν ἓνα ἀκέραιο μεγαλοτέχνημα. Μὲ κάποιε τραγοιδάκιε ὅσο κκι ἂν εἶνκι νόστιμα, μ' ἓνα σονέττο σάν τοῦ ARVERS ὅσον ὠκεανὸ τραφερχάδε κκι ἂν ἔκλεισε, μὲ τὸ «Φιλί» τοῦ Ζικλοκόστα, ὅσο κκι ἂν τὸ θυμᾶζον οἱ κρονόληροι, δὲν ἀποχτᾶε δικαιώματα ὁ ποιητὴς για νὰ τὸν ἀφήσουν στὶς πρῶτες γραμμε. πάντα θὰ κκαρτεράῃ ἀπὸ πίσω.

— “Ὡστε τὸν κπαρκερῖζεῖς τὸν τραγοιδιστὴ ποῦ κκᾶτω ἀπὸ τὶς δρχνε τὶς ἰσκιερὲς μέσα στὸ κπεριβολάκι του, κκκερῖ ἀπὸ τὰ κπαλάτια, ἀπὸ τὰ κκᾶστρα, κκι ἀπὸ τοὺς κκούε, κκαλλιεργεῖ τὰ λουλουδάκιε του ὀλόδροσα ;

— Κᾶθε ἄλλο. Κ' ἐδῶ πάλι δὲν εἶδε σωστὰ ὁ Πόε, ὅταν κκι στὴ συντομικὴ βάζῃ σύνορα, κκι δὲν τὴ θέλῃ κκι τόσον ὀλιγόλογῃ, κκι ὅταν τόσο κκαταρρονετικὰ μιλήῃ για τὰ ἐπιγράμματα “Ὅποιε φυλλολόγησε κκῶπως κπροσεκτικὰ τὶς σελίδε τῆς Ἐλληνοικῆς Ἀνθολογίας ξέρει πῶς ὄχι μόνον ἓνα σονέττο, κκαθὼς τὸ εἶπεν ὁ Βουαλω, μὰ κ' ἓνα τετραστίχον ἐπιγράμμα κμπορεῖ νὰξίξῃ ὀλόκληρο ποίημα. Κᾶποιε κκαλλιτεχνικὰ διαμάντικε τοῦ Γκαῖτε, μέσε στὰ «Βενέτικε ἐπιγράμματα», μέσα στὸ «Διδάνι» του, δὲν πᾶνε κπαρκερ' ἀπὸ τέσσερουε πέντε στίχουε. Θυμοῦμαστε δημοτικὰ τραγοῦδια κμαε λιγὸστίχα κκι δίστιχ' ἀκόμα,

πού μοσκοβολᾶν ἀξεθύμαστ' ἀπὸ τὸ πιὸ δυνκτὸν ἄρωμα. Ὅσο γιὰ τὸ Μπερανζέ, βέβαια τὴν κάποια πεζότητά του τοῦ δὲν τὴν ἀποσκεπάζ' ἡ βρχυλογία του· μὰ δὲν εἶναι καὶ τόσο σύντομος· ἀπεναντίας, καθὼς εἶναι μέτριος ποιητής, ἀλλὰ τόσο φαίνεται καὶ φλύαρος, μ' ὅλα του τὰ λυκὰ τραγούδια.

Τὸ ξαναλέω. Ἐκεῖνα εἶναι τὰ πιὸ δικλεχτὰ τραγούδια, ἀνάμεσα στὰ σύντομα, πού κάνουνε μαζί ἓνα μεγάλο ποίημα. Παράδειγμα τὸ *Intermezzo* τοῦ Ἄινε, καὶ σχεδὸν ὅλη του ἡ ἐργασία. «Οἱ νύχτες» τοῦ Μυσσέ, πού δὲν εἶναι καθεμιὰ της καὶ τόσο σύντομη. «Οἱ Μοῖρες» τοῦ Βινύ, πού δὲν εἶναι ἡ καθεμιὰ καὶ τόσο λιγόλογη. Τὰ «Πορτογαλλικὰ σονέττα» τῆς Ἐλισάβετ Μπράουνιγγ. Τῆς Ἀκκερμαν τὰ «Φιλοσοφικὰ ποιήματα», ἀν καὶ τὸ καθένα δὲ συγγενεῦει καὶ πολὺ μὲ τὴ συντομία. Ἡ «Λύρα» τοῦ Κάλθου, ὅμοια. Ἡ «*Illusion*» τοῦ Jean Lahor. Τὰ «Τρόπαια» τοῦ Ἐρεδιᾶ, πού πρέπει νὰ ἐνοηθοῦνε σὰ μιὰ ἐπροποίτα τοῦ μυθικοῖστορικοῦ κόσμου χρυσοσκαλισμένη, γύρω τριγύρω σφιχτοπερίπλοκη μὲ τὸν κόσμο τὸ φυσικό. Τὰ «Λουλούδια τοῦ Κακοῦ» τοῦ Βωδελαιρ¹. Δὲν εἶναι λουλούδια ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ περιμαζωχτὰ σὲ μπουκέτο. Εἶναι τ' ἄνθια πού κρέμονται ἀπὸ τὰ κλώνια ἐνὸς δέντρου· τοῦ δέντρου τοῦ Πονηροῦ. Ὁ ἔξοχος λογοτέχνης *Bezhey d'Aureville* ἔγραφε τὴν ὥρα πού φάνηκαν ἐκεῖνα: «Τὰ ποιήματα τοῦ Βωδελαιρ δὲν εἶναι τόσο χυμένα ἀπὸ τὸ ἀτομικὸν αἶσθημα ὅσο εἶναι δυνατὰ σπαρμένα ἀπὸ τὸ νοῦ. Ὁ ποιητής τῶν «Λουλουδιῶν τοῦ Κακοῦ» εἶναι, κατὰ βάθος, ποιητής δραματικός. Τὸ βιβλίον του εἶν' ἓνα δράμα ἀνώνυμο, κι' αὐτὸς εἶναι ὁ γενικὸς ὑποκριτής του.»

Πολὺ σωστά. Τὸ δραματικὸ στοιχεῖο, δηλαδή ἡ δύναμη πού κάνει τὸν πρωτεόμορφο ποιητὴ νὰ μὴν ἀπομένῃ σκλαβωμένος μέσα στὸ ἐγὼ του, μὰ νὰ τὸ περπατῆ καὶ νὰ τὸ μεταμορφώνη· καὶ ἐπομένως, ἡ δύναμη τοῦ ποιητῆ νὰ τὸ χτίζη σοφὰ καὶ νὰ τὸ ὀργανώνη τὸ ἔργο του, κ' ἐκεῖ πού ἐμεῖς δὲ βλέπουμε παρὰ μιὰν ἐξομολόγησι τάχα τῆς καρδιάς.

Φαντάζεστε κάτι πιὸ ἐγκάρδιο, πιὸ αὐτόματο, πιὸ τυπικώτερα αἰσθηματικὸ καὶ ἀπρομελέτητο ἀπὸ τὰ σονέττα τοῦ Πετράρχη; Κάποιος ἱστοριογράφος «Δράμα λυρικό, τὸ λέει τὸ «*Canzoniere*» του, μὲ ξετύλιγμα, πλοκή, περιπέτειες, καὶ καταστροφή. Δράμα πού τίποτε μέσα του δὲν εἶναι ριμμένο, παραμελημένο· πού εἶναι ὅλα διαλεχτὰ, φροντισμένα, λιμαρισμένα, σιγυρισμένα, Χτισμένο.

Θέλουνε τὸ Σαίξπηρ νὰ μᾶς τὸν παραστήσουν ὡς ἓνα ἀραδιαστή λυρικῶν κρηματιῶν. Ἡ κριτικὴ ἀπεναντίας καὶ στὸ καθαρὸ λυρικό του ἔργο, στὰ ἑκατὸν πενήντα μυστηριώδη του σονέττα, βλέπει τὸ δραματικὸ συγγραφέα. Δράμα καὶ τὰ σονέττα τοῦ Σαίξπηρ χτισμένα μ' ὅλη τὴν ὀρμὴ τῆς πρωτεόμορφης φαντα-

¹ Τοῦ Γρυπάρη τοῦ πιὸ δυνατοῦ μας ποιητῆ ἀπὸ τοὺς νεώτερους, τὰ σονέττα, περιμαζωχτὰ σὲ βιβλίον, τὴν ἴδιαν ἐντύπωσι θὰ κάνουν.

σίας του. Δράμα, μᾶς λένε, ποῦ τίποτε δὲν τοῦ λείπει ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ δραματικά. Τὸ μέρος τὸ διηγηματικόν, δεσίματα, περιπέτειες, λυσίματα. Δράμα μὲ τρία πρόσωπα: ὁ ποιητής, ἡ ἐρωμένη, ὁ φίλος.

Τὸ μεγάλο τὸ ποίημα, ὅχι μόνον ὑπάρχει, ὅσο κι' ἂν ὁ Πόε δὲν τὸ θέλει, μὰ καὶ βασιλεύει ἀπένου στ' ἄλλα. Καὶ τὰ μικρὰ τραγοῦδια τοῦ ποιητῆ τότε πῶς πολὺ ἀξίζουσε ἔταν ἀπ' ὅλα μαζί μπορεῖ καὶ ἐπλώνεται κάποιον σύνολο πλατύ, σὰν ἀχομμάτιστο.

Κωστής Παλαῦς

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΙ ΝΕΟ-ΛΑΤΙΝΙΚΑΙ ΦΥΛΑΙ

Εἶναι ἀρκετὸς καιρὸς ποῦ ἔστους πνευματικούς κύκλους τῆς λατινικῆς Εὐρώπης ἐπέθη ἐπὶ τοῦ τάπητος ἓνα ζήτημα ποῦ κατάνησε γι' αὐτοὺς νὰ εἶνε τὸ φλέγον ζήτημα, δηλαδή ποῖα φυσιολογικῶς, ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς εἶνε ἡ κατάστασις τῶν συγχρόνων λατινικῶν φυλῶν, σχετικῶς, πρὸς ἐκείνη τῶν νεωτέρων βορείων φυλῶν, καὶ ἂν ἡ πρώτη, ἕτερα ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πολιτισμὸν καὶ τὴν παρακμὴν ποῦ θέλουσι μερικοὶ νὰ βροῦνε σ' αὐτὰς, κρύβουσι ἀκόμα λανθάνουσες ἐνέργειαι καὶ ζωτικότητα ὡστε νὰ εἰσπυρέσουσι ν' ἀναμείνουσι ἀκόμα μιὰν ἀναγέννησιν, καὶ νὰ ἀμυνθοῦν ἑστὴν ἐνδεχομένην ἐπιδρομῇ νέων κατακτητῶν. Καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀξούθη ἀπ' ἑτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος, καθὼς ὅλοι ξέρουσι, μὲ ὕφος χίλων Καϊσάρων μαζί, ἑξανήγηλε ἑστὸν κόσμον τὴν παγκόσμιαν ὑπεροχὴν τῆς γερμανικῆς φυλῆς.

Ἄν καὶ πολὺ μελάνι ἐξοδεύθηκε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ, ἀφίνουσι μερικὰς ἀμφιβολίας τὰ συμπεράσματα, γιὰτὶ ἡ γνώμης διαιροῦνται καὶ συγκρούονται. Ἐν τούτοις δὲν εἶνε ριψοκίνδυνον νὰ πῆ κανεὶς ὅτι πολλὰ σήμερον φαίνονται εὐνοϊκὰ ὑπὲρ τῆς ζωτικότητος καὶ τοῦ γοήτρου τῶν νεο-λατινικῶν φυλῶν.

Ἐστὸ ζήτημα ποῦ περίου ὑπεκίνησε τὸ γαλλικὸν περιοδικὸν «Mercure de France» γιὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ, ἢ ἀδιαφιλονεικῆτου κύρους γνώμης διαπρεπῶν λογίων, ἐπιστημόνων, ἀνθρωπολόγων, καλλιτεχνῶν ὅλου τοῦ κόσμου, ἀποδεικνύουσι ὡς ἀθάσιμα καὶ ἕως εἰς τὸ σημεῖον τοῦ γελοίου λανθασμένα μερικὰ ποῦ εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ τῆς ὑπεροχῆς τῆς φυλῆς του. Ὁ εἰς ὅλα καταγινομένοι καὶ ὅλα ἔχον τὴν ἀξίωσιν ὅτι γνωρίζει αὐτοκράτωρ, παρεσύρθη, βέβαια πολὺ ἀπὸ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν φανατισμὸν πρὸς τὸ ἔθνος του, ὡστε νὰ φθάσῃ ἑστὸ σημεῖον νὰ παραβάλλῃ π. χ. τὴν γερμανικὴν γλυπτικὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ὡς ὅλοι ξέρουσι. Ἄρκει μία τέτοια στραβὴ ἰδέα γιὰ νὰ μὴν ἔχουσι πλεῖα κύρος ὅσα εἶπε καὶ ὅσα τυχόν θὰ πῆ ἀκόμα ὁ κραταιὸς αὐτοκράτωρ γιὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν παγκόσμιαν ὑπεροχὴν ποῦ φαντάζεται, τῆς φυλῆς του, γιὰτὶ δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ εἰδικὸς ἑστὴν κριτικὴ καὶ ἑστὴν τέχνην ποῦ νὰ μὴ ξέροι